

Traduir a l'edat mitjana: el repte d'editar la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine en català

Marinela Garcia Sempere

Universitat d'Alacant

marinela@ua.es

<https://orcid.org/0000-0002-8843-4414>

Received: 10/01/2023; accepted 17/02/2023
DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25893>

Translating in the Middle Ages: the challenge of editing Jacobus de Voragine's *Legenda Aurea* in Catalan

ABSTRACT

The Catalan translation of the *Legenda Aurea* by Jacobus de Voragine has been considered by Meyer and by Coromines as a version very close to its Latin model. However, a review of the preserved manuscripts allows us to note remarkable differences from the Latin model as well as among the Catalan manuscripts. In this work we take as a basis the manuscript E (ms. N-III-5, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial) to analyse structural, editorial and textual changes in the Catalan compilation: structural changes, such as those related to the arrangement of chapters; editorial changes, such as the deletion of extensive fragments in some chapters or the replacement of the version of a chapter with another one other than that by Voragine; and textual changes, such as the variants that characterize the two branches into which the translation evolves. These changes allow us to characterize the formation and the evolution of this compilation. We take as a point of reference manuscript E, representative of one of the two branches of the translation, in contrast with P (ms. Espagnol 44, Paris, Bibliothèque nationale de France), representative of the other. In E there are important internal differences in the wording of each chapter and differences with respect to the other preserved manuscripts. In some chapters, the wording of E is very different from that of P, with a less literal version of the Latin text, a wording that will serve as a model for the later print tradition. Editing this compilation based on manuscript E involves taking into account the rest of the preserved manuscript evidence, as well as the Latin text, in addition to considering the chapters added in this manuscript.

KEYWORDS

Legenda aurea; Catalan translation; edition; manuscript E (ms. N-III-5, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial)

Magnificat Cultura i Literatura Medievals 10, 2023, 255-277.

<http://ojs.uv.es/index.php/MCLM>

ISSN 2386-8295

RESUM

La traducció catalana de la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine ha estat considerada per Meyer i per Coromines com una versió molt pròxima al model llatí. Tanmateix, una revisió dels manuscrits conservats permet constatar diferències remarcables amb el model llatí com també dels manuscrits catalans entre ells. En aquest treball prenem com a base el manuscrit E (ms. N-III-5, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial) per analitzar canvis estructurals, redaccionals i textuals en la compilació catalana: estructurals com ara els relacionats amb l'ordenació i el nombre dels capítols; de redacció i contingut, les supressions de fragments extensos en alguns capítols o les substitucions de la versió d'un capítol per una altra de diferent de la de Voragine; i canvis textuals, les variants que caracteritzen les dues branques en què evoluciona la traducció. Aquests canvis ens permeten precisar el procés de formació i l'evolució d'aquesta compilació. Prenem com a punt de referència el manuscrit E, representant d'una de les dues branques de la traducció, enfront de P (ms. Espagnol 44, París, Bibliothèque nationale de France), representant de l'altra. En E s'adverteixen diferències importants internes en la redacció de cada capítol i diferències respecte dels altres manuscrits conservats. En alguns capítols, la redacció de E és molt diferent de la de P, amb una versió menys literal del text llatí, redacció que farà sovint de model de la tradició impresa posterior. Editar aquesta compilació tenint com a base el manuscrit E implica tenir en compte la resta de testimonis manuscrits conservats, com també el text llatí, a més de considerar els capítols afegits en aquest manuscrit.

PARAULES CLAU

Legenda aurea; traducció catalana; edició; manuscrit E (ms. N-iii-5, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de San Lorenzo de El Escorial)

Marinela Garcia Sempere. 2023. 'Traduir a l'edat mitjana: el repte d'editar la *Legenda aurea* de Jacobus de Voragine en català', *Magnificat Cultural i Literatura Medievals*, 10: 255-277, DOI: <https://doi.org/10.7203/MCLM.10.25893>

Aquest treball s'emmarca en el projecte d'investigació *La literatura hagiogràfica catalana: fuentes, ediciones y estudios* (FFI2017-83950-P) del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat.

TAULA DE CONTINGUTS

- 1 Introducció – 257
- 2 Els manuscrits catalans i el model llatí – 259
 - 2.1 Canvis estructurals – 259
 - 2.2 Canvis en el contingut – 261
 - 2.3 Les variants textuals en el manuscrit E – 262
- 3 L'edició de la LA en català – 265
- 4 Llegir la LA en català – 274
- 5 Conclusions – 275
- 6 Obres citades – 276

1 Introducció

La traducció o versió catalana de la *Legenda aurea* (LA) de Jacobus de Voragine és una col·lecció de vides de sants i de festes litúrgiques que coneixem també com a *Flos sanctorum* o *Flos sanctorum romançat*.¹ Es conserva en còdexs dels segles XIV i XV i en impresos fins al final del XVI.² A la península Ibèrica circulaven des de ben antic alguns reculls de vides de sants en llatí, com ara el *Passionari hispànic* (Fàbrega 1953; Riesco 1995)³ i d'altres posteriors com els de Bernardo de Brihuega, Rodrigo de Cerrato i Juan Gil de Zamora.⁴ En català es conserven altres compilacions de vides de sants a més de la traducció de la LA, com ara la del manuscrit M-II-3, d'El Escorial, la del manuscrit 106 de la catedral de València (Avenoza-Garcia 2012), i fragments de les *Vitae patrum* (Batlle 1962). En aquest treball ens ocupem de la versió catalana de la LA o *Flos sanctorum* en català, i de les característiques estructurals i formals d'aquesta versió en els testimonis manuscrits, especialment en el manuscrit E.⁵

Paul Meyer va estudiar la versió occitana de la LA⁶ i va diferenciar tres estadis o nivells en la traducció; el primer, amb una “traduction assez exacte” (1898: 93), és a dir, una traducció bastant fidel al text llatí. En un segon estadi, amb una “traduction plus libre” (Meyer 1898: 93), canvia l'estil, se suprimeixen algunes llegendes, se n'hi afegeixen d'altres i, en alguns casos, s'altera l'ordre dels capítols. El tercer estadi correspondria a una traducció en què les llegendes coincideixen només en part amb les de la compilació i no conserven l'ordre de l'any litúrgic que manté la LA (Meyer 1898: 94). A més, en els dos darrers estadis, els manuscrits contindrien, també, altres textos no relacionats amb la LA.

1. Segons Barbara Fleith (1991: 30), *Flos sanctorum* és el títol que apareix generalment en els textos llatins de la *Legenda aurea*, denominació que recull Zinelli (2009: 274) quan n'estudia les versions occitanes i catalanes. En un altre sentit, Aragüés (2016: 134) dona a *Flos sanctorum* un significat més ampli: “Bajo el nombre genérico de *flores sanctorum* acogemos un sinnúmero de recopilaciones manuscritas e impresas de vidas de santos y otros materiales afines, habitualmente dispuestas según el orden del año litúrgico”. Ací farem servir *Flos sanctorum* en el sentit que li dona Fleith, és a dir, l'equivalent a la *Legenda aurea*, en la versió catalana, com també ho fa l'editora de les *Vides de sants Rosselloneses* Charlotte S. M. Kniazze (1977, 3: 501): “*Flos sanctorum* o *Legenda aurea*, és la història de les vides dels sants del calendari eclesiàstic escrita en llatí entorn de l'any 1260 [...] que es començà a traduir als principals idiomes europeus”. En el mateix sentit, en els textos incunables catalans el títol és *Flos sanctorum romançat*.

2. Per a un estudi dels manuscrits conservats i altres aspectes relacionats amb el *Flos sanctorum* en català vegeu Garcia *et al.* (2022).

3. Ben interessant per al nostre treball sobre la versió catalana de la LA perquè alguns dels sants que conté també es troben en aquest *Passionari*, que es conserva en còdexs des del segle X.

4. Sobre aquestes compilacions, en el segle XIII, vegeu, per exemple, Bautista (2014), Villamil (1991) i Martín (2015). No ens ocuparem ací de la possible relació d'aquestes obres amb la *Legenda aurea*.

5. Els manuscrits a què fem referència en aquest treball són: P = ms. Espagnol 44, París, Bibliothèque nationale de France; B = ms. 713, Barcelona, Biblioteca de la Universitat de Barcelona; E = ms. N-III-5, Madrid, Biblioteca d'El Escorial; V = ms. c.174 L, Vic, Museu episcopal de Vic; M = cod. LXXXVIII, Madrid, Real Academia de la Historia. També esmentem el text incunable de 1494, *i* = incunable de 1494, Barcelona, Johan Rossembach. Per a l'incunable seguim l'edició de Càmar (2013) que edita el text de 1494, contrastat amb l'altra edició incunable conservada (1490-96). Ens referirem a *i* seguint el text d'aquesta edició.

6. Aquesta versió es conserva en un manuscrit complet del segle XV i en diferents fragments. Zinelli (2009), posteriorment, ha continuat aquesta línia de treball i ha publicat un nou fragment d'aquesta traducció.

Tot i que el títol del seu treball es refereix a la versió occitana, Meyer s'hi ocupava també dels manuscrits catalans, que considerava que procedien dels occitans i que incloïa en el primer estadi: “Premier état. Traduction assez exacte, représentée: 1) par un ms. complet, Bibl. nat. fr. 9759; 2) par le fragment de Forcalquier; 3) par divers mss. catalans qui nous offrent une pure transcription de la traduction provençale” (1898: 93). Així, l'estudiós qualificava els textos catalans com una *pure transcription*, és a dir, una versió molt pròxima als textos occitans i a l'original.

Sobre els canvis que es produeixen en el segon estadi, representat pel manuscrit occità Bibl. nat. Nouv. acq. fr. 6504, deia:

Non seulement le style est considérablement modifié, mais beaucoup de légendes sont omises, et celles qui ont été conservées ne se présentent pas toujours dans le même ordre que dans l'original latin. En outre, quelques légendes ont été ajoutées [...] il est difficile de savoir si les omissions, transpositions et additions sont dues à l'écrivain qui a exécuté cette copie, ou si elles doivent être attribuées à celui qui a modifié la forme première de la traduction (Meyer 1898: 93-4).

I el tercer estadi el definia com un “Recueil de légendes qui sont tirées, à peu près toutes, de la rédaction précédente, mais qui ne sont point rangées dans l'ordre de la *Legenda aurea* (qui est l'ordre de l'année liturgique)” (Meyer 1898: 94), representat pel manuscrit occità Bibl. nat. fr. 24945.

Meyer va establir aquesta classificació en tres estadis referint-se a la traducció occitana, però cal remarcar que els canvis en les diferents còpies de la LA no són només característics dels textos occitans, ja que en la mateixa versió llatina Voragine havia anat fent canvis durant tota la seua vida, i en els nombrosos manuscrits llatins hi ha, així mateix, moltes variacions (Fleith 1991).⁷ Pel que fa als manuscrits catalans, potser el que millor coneixia Meyer era P (BnF, ms. esp. 44), que és el que menys canvis incorpora respecte del model llatí; tanmateix, en els altres manuscrits catalans, que també inclou en el primer estat, hi ha més variacions respecte del model.

D'una altra banda, Coromines, en el pròleg a l'edició del *Flos sanctorum* català feta sobre P i publicada amb el títol *Vides de sants rosselloneses* (Kniazzech i Neugaard 1977), considerava que:

L'obra no manca d'interès literari. El seu autor tradueix el tex llatí de Voragine; però d'acord amb el concepte medieval de la traducció, hi introdueix aclariments i afegits. I si en general reproduceix fidelment el sentit del model, servint-se del seu romànic, maneja aquest amb una habilitat notable per a l'època, i fins i tot amb certa elegància d'estil; no serà desorbitat de dir que de vegades anuncia ja la frase clàssica, de moderat regust llatí, de Bernat Metge i dels monjos de Sant Cugat (1977, 1: XIII-XIV).

Tot i que la valoració no és excessivament entusiasta, Coromines reconeix l'elegància de l'estil i afirma que la traducció reproduceix fidelment el sentit del model –com havia fet Meyer–, a pesar dels aclariments i afegits, tal com pertoca a les traduccions medievals. Ni aquesta edició ni la de Rebull (1976), feta sobre un altre dels manuscrits, el del Museu Episcopal de Vic (c. 174 L), han concitat gran interès posterior i no hi ha molts estudis sobre la resta dels manuscrits, a pesar que Wittlin (1993) va insistir en la necessitat d'un estudi més prolix de la traducció i de tots els textos que la conserven.

Ara ens interessa que Coromines caracteritza també la traducció catalana com a reproducció bastant fidel al model, cosa que es pot entendre en relació amb el manuscrit P, l'edició del qual

7. Vegeu, per exemple, el que en diu Maggioni (1995, 2007, 2012, 2019), qui ha estudiat bé aquesta manera de transmissió dels textos, amb moltes variants.

prologava. Mirarem, a continuació, de comprovar l'abast dels *aclariments i afegits* a què es refereix. Sabem que, des dels seus orígens, el text de la LA presenta en cada nova còpia canvis perquè, com ha dit Maggioni, es tractava d'un *work in progress* (2012: 22) en el qual Voragine treballava constantment, amb nombroses reelaboracions entre la primera versió, dels anys 60 del segle XIII (LA1), i la darrera, de cap als anys 90, un procediment que també es constata en altres compilacions, com la de Mailly (Maggioni ed. 2013). A més, en el procés de transmissió també es produïen canvis en cada nova còpia. Així, cada volum nou tenia característiques diferenciadores respecte dels anteriors. En el mateix sentit, cada manuscrit de la versió catalana té característiques pròpies respecte dels altres conservats. És cert que els diferents testimonis catalans ofereixen un conjunt de capítols que, en general, es corresponen amb els de la LA tant en l'ordenació dels capítols com en el contingut, i que aquesta estructura es manté amb poques variacions al llarg dels segles, cosa que confirma la unitat de la traducció, amb una fonamentada uniformitat. Tanmateix, una aproximació detallada revela canvis importants entre els testimonis.⁸

2 Els manuscrits catalans i el model llatí

No hi ha dos còdexs iguals. Les diferències entre els manuscrits catalans abracen diferents nivells: canvis en l'ordenació per la supressió, l'afegiment de capítols o el canvi de lloc en l'índex; canvis en el contingut per supressió, per addició de contingut o, fins i tot, per substitució d'unes versions per altres diferents; canvis deguts a les variants en la traducció, que en ocasions afecten frases o paràgrafs sencers. Així, en la transmissió de la compilació hi ha variants en diferents nivells: (1) estructurals, en tant que hi ha canvis en l'ordre i el nombre de capítols; (2) de contingut dels capítols; (3) de tipus ecdòtic, per les variants.

La transmissió de la versió catalana revela dues branques clares PBM i EV, amb diferències ben significatives, mentre que l'incunable (*i*) segueix en general la segona. Com que el manuscrit P ha estat estudiat i editat (Kniazzezh-Neugaard 1977), hem centrat la nostra atenció en E, l'inèdit i poc conegut representant més antic de la segona branca, més catalanitzat que P i molt relacionat amb la posterior tradició impresa.⁹ Analitzarem fonamentalment les diferències de E respecte dels altres manuscrits, centrant-nos en P com a testimoni de control de la branca PBM, i respecte de la versió llatina, seguint el text fixat per Maggioni (1998 i 2007). Les aportacions d'aquest treball es basen en una mostra d'exemples extrets dels 100 primers capítols i que és suficientment àmplia per a revelar el funcionament de la compilació i l'evolució en cada nova còpia.

2.1 *Canvis estructurals*

El manuscrit P és el que més s'acosta a la versió llatina en la traducció,¹⁰ el que menys capítols nous afegeix, i el més complet, ja que només hi manquen alguns fragments per pèrdua de fulls. Així, la traducció catalana s'acostaria molt a la versió llatina, com deia Meyer i repetia Coromines. En P,

8. Aquestes diferències les esmentem sempre tenint en compte que tots parteixen d'una mateixa traducció, a pesar que en els primers capítols les diferències són tan grans que quasi es pot pensar en una altra traducció (Gesiot 2018, Garcia *et al.* 2022).

9. Hem pres aquest manuscrit com a text base de la nostra edició de la LA catalana (Garcia *et al.* 2022).

10. Sobre la relació de E amb el text llatí, la fidelitat en la traducció, l'addició d'elements apòcrifs, la simplificació de fragments, vegeu els treballs de Carmen Puche (2018, 2019, 2020, 2021).

manuscrit més antic de la branca PBM, hi manca el foli 16, que correspon al final del capítol 5 de sant Tomàs apòstol i al començament del capítol 6, de la nativitat;¹¹ hi manca el foli 233, que correspon al final de la vida de sant Narcís de Girona, al capítol 156, de sant Quintí, i a les primeres línies del capítol 157, de sant Eustaqui; hi manquen els folis 242-249, que corresponen als capítols 159 a 166, és a dir, una part del capítol de difunts, que queda incomplet, el dels IV coronats, i els dels sants Teodor, Martí, Bres, Cecília i una part de sant Clement. El capítol 164, de santa Isabel, no hi consta, com tampoc en B, però més tard es copia el títol i un breu fragment. Com en la resta de manuscrits catalans hi manquen els sants Sir, Forseu i Joan Crisòstom. A més de contenir pràcticament tots els capítols de la compilació de Voragine, n'afegeix dos amb vides noves, les quals també apareixen en els altres manuscrits catalans: sant Feliu i sant Narcís de Girona. I, al final, Amic i Melis.

El manuscrit E, el més antic de la branca EVI, també és molt complet. No hi manquen folis numerats, potser un full inicial que esperàriem abans de l'índex; així, les llacunes corresponen a omissions, no a pèrdua de folis. Hi manquen els capítols 52 a 64, corresponents al mes d'abril –ja que l'índex divideix l'any litúrgic incloent-hi els mesos de l'any. En el capítol 52, de la Resurrecció, hi manca la part final, i en el 64, del trobament de la santa creu, el començament.¹² A més dels capítols dels sants Sir, Forseu i Joan Crisòstom que omet P, també hi manquen els corresponents a les vides dels sants Remigi (16),¹³ Joan almoiner (27) i Agató (175). Com veurem, també inclou alguns capítols nous, més dels que afegeix P.

Pel que fa al llistat de capítols, tot i que es manté en general l'ordenació de Voragine, alguns canvien de lloc, en desapareixen uns altres, i també se n'hi afegeixen de nous.¹⁴ Així, per exemple, en P només es fa una transposició quan sant Gil (123) s'ordena després de sant Mamertí (126). Aquesta transposició, que es reproduïx en tots els manuscrits i després en els textos impresos, no és només pròpia dels textos catalans, sinó que apareix també en un grup de manuscrits llatins d'origen italià, com ha indicat Fleith (Zinelli 2009: 273). En P, a més, l'entrada de santa Peronella (73) es repeteix en els folis finals però amb un contingut molt breu. Pel que fa a E, el capítol de sant Julià (30) es desplaça després del de sant Sebastià (23); el capítol de sant Longí (47) s'ordena després de sant Andreu (2);¹⁵ desapareix sant Remigi (16), que tenia dues entrades en la LA, la segona en el capítol 143; i es repeteix la vida de sant Timoteu dues vegades, en el seu lloc (117) però també després del capítol (13), ordre que segueix també V.

Com es pot veure, les variacions respecte de l'ordre de Voragine no són molt nombroses. Tanmateix, aquestes variacions augmenten des del moment que l'índex s'amplia amb capítols que es col·loquen entre els altres de la compilació, és a dir, en el cicle oficial de l'any litúrgic que segueix l'índex, i no agrupats al final.¹⁶ Els capítols nous poden haver-se afegit només en un manuscrit o en

11. La numeració dels capítols correspon a la de l'edició del text llatí de Maggioni (1998 i 2007). La correspondència d'aquests capítols amb els del manuscrit E es pot trobar en la taula de continguts de l'edició de E (Garcia *et al.* 2022) i apareix també en la numeració dels capítols d'aquesta mateixa edició.

12. Entre E i V hi ha una gran afinitat. El fet que V copie els deu capítols que manquen en E vol dir que potser copia un model que no és E, però que és com el de E. Així, E és una còpia que oblida els folis que probablement corresponen a un quadern d'un manuscrit que contenia els 10 capítols esmentats.

13. Com que la LA inclou aquesta vida dues vegades, amb versions diferents ací i en el capítol 143, pot ser que en E s'haja decidit conservar-ne només una. En V, que sol seguir molt E, el que es fa és copiar aquest capítol dues vegades, és a dir, es copia la mateixa versió dues vegades.

14. Considerem capítols afegits aquells que no consten en l'edició llatina tal com apareix en l'edició de Maggioni (1998 i 2007).

15. Sant Longí probablement també es trobava en V en el mateix lloc perquè apareix en l'índex després de sant Andreu, però els primers fulls del manuscrit han desaparegut i no hi és.

16. Seguint la terminologia de Martins, Aragüés (2005 i 2016) esmenta com una secció dels santorals la dels *sants extravagants*, és a dir, els que es reuneixen al final de la compilació i que es recorden, per tant, al marge del cicle

més. Per exemple, sant Ponç només consta en E, i sant Guillem només en V. Alguns capítols nous apareixen en més d'un manuscrit; sant Cugat, santa Coloma, sant Antoni frare menor, santa Clara, santa Tecla, santa Quitèria, sant Brandà, en EV; els sants Julià i Basilissa en BV; santa Bàrbara i santa Eulàlia de Barcelona, en BEV,¹⁷ sant Narcís de Girona en PBEV¹⁸ i sant Feliu de Girona en PBEVM. Els capítols amb vides afegides en E, a més de sant Feliu i sant Narcís de Girona, són: sant Antoni frare menor, santa Bàrbara, sant Brandà, santa Clara, santa Coloma, sant Cugat, santa Eulàlia de Barcelona, sant Ponç, santa Quitèria i santa Tecla.

2.2 *Canvis en el contingut*

Els capítols de la compilació tenen el mateix epígraf inicial però el contingut pot variar en els diferents testimonis per la supressió o addició de fragments. És el cas del capítol 85, de la interpretació de sant Pau, ja que el text llatí té 355 frases mentre que el català només arriba a traduir-ne fins a la 175. En alguns casos els manuscrits catalans difereixen en les parts eliminades de la versió llatina, com ocorre en el capítol de sant Esteve (8), en el qual els manuscrits EV eliminen alguns fragments que sí que apareixen en la branca representada per P.¹⁹ De la mateixa manera, en el capítol 81, de la nativitat de sant Joan Baptista, s'han eliminat les frases llatines 100 a 190 en EV i no en la branca representada per P.

Algunes vides tenen un contingut diferent al del text de Voragine perquè la versió recollida no és la de la compilació llatina, com és el cas del capítol de sant Antoni abat (21), que en V té una versió molt més llarga que la de Voragine.²⁰ La vida de sant Aleix (90) en B és una versió diferent de la de Voragine, que recullen els altres manuscrits. La vida de santa Praxedis (91) en el text llatí i en els manuscrits és molt breu, mentre que l'incunable la substitueix per una de més extensa. El mateix ocorre amb santa Marina (79), de la qual l'incunable dona una versió molt més completa. El relat del capítol de sant Julià (30) s'elimina en B i se substitueix per una traducció de la vida dels sants Julià i Basilissa, aliena a la LA, que se situa després del capítol de l'Epifania (14).

En el cas dels capítols afegits, les versions que recull cada manuscrit també poden ser diferents entre si. Així, les santes Coloma i Tecla tenen una versió en E²¹ i una altra en V, més breu. Santa Quitèria té una versió més extensa en V que en E.²² Sant Brandà sembla que en V segueix el mateix

oficial de l'any litúrgic. Aquesta secció en els santorals castellans renaixentistes pot arribar a contenir molts capítols. En els manuscrits catalans els capítols afegits s'inclouen entre els de la LA, mentre que només es produeix aquesta agrupació de sants al final del manuscrit en V. Un exemple pot ser el capítol nou de santa Bàrbara, que se situa en E en la seqüència sant Andreu (2), sant Longí (47, desplaçat del seu lloc), santa Bàrbara, sant Nicolau (3), ordenació que adopta l'incunable. En aquest cas, en V santa Bàrbara consta al final del manuscrit, agrupada amb el conjunt de sants recopilats al final.

17. Santa Bàrbara, amb versions diferents, apareix en BEV. Com en el cas de sant Narcís, el capítol no consta en M, i pot ser igualment perquè es trobava en la part final del manuscrit, que ha desaparegut, ja que en B se situa cap al final.

18. Cal remarcar que les versions de P i B són diferents, ja que la de B és més extensa (Kniazzev i Neugaard 1977: III, 380).

19. Brunel (1976) ha vist en el cas de la vida de sant Francesc (145) que hi ha fragments eliminats i fragments afegits en la traducció. Altre exemple és la vida de sant Agustí (120) ja que en E també s'eliminen fragments i es resumeixen algunes escenes.

20. En el mateix sentit, més tard l'incunable també fa canvis com aquests en les versions. Així, en la vida de sant Pau ermità (15), a més de les diferències que es produeixen entre els manuscrits, podem assenyalar que el text incunable té una redacció molt més llarga, perquè substitueix la versió de Voragine per una altra de més completa, que segueix la *Vita Pauli* de sant Jeroni.

21. L'incunable inclou aquests capítols, amb la mateixa versió que E.

22. L'incunable inclou aquest capítol, amb la mateixa versió que E.

text de E, però a mesura que llegim comprovem que la versió de V és més resumida que la de E.²³ Sant Antoni de Pàdua té en E i en V versions diferents, com ocorre també amb el capítol dels sants Feliu i Cugat (que només parla de sant Cugat), amb una versió més resumida en V que en E. Els impresos recullen molts d'aquests capítols nous, i n'afegiran d'altres, que normalment es col·loquen al final. Cal remarcar, també, que en molts casos les versions de l'incunable coincideixen amb E, com ara el cas de la vida de santa Clara, recollida en EVi, ja que la versió de Ei coincideix, mentre que és diferent en V.²⁴

L'estructura dels diferents manuscrits catalans canvia i fa que cadascun siga diferent dels altres per tot el que hem vist: l'ordenació, el nombre diferent de capítols i el contingut. Aquestes diferències entre els manuscrits s'acreixen amb les variants pròpiament textuals, que veurem tot seguit i que se centraran fonamentalment en les variants del manuscrit E.

2.3 *Les variants textuals en el manuscrit E*

A causa de les diferències en la redacció dels manuscrits catalans, considerem convenient fer l'anàlisi de les variants textuals no només tenint en compte la detecció d'errades, de males lectures o de supressions de paraules, sinó també contrastant fragments llargs, sense fer un ús exhaustiu d'exemples i seleccionant alguns *loci critici*. Els primers capítols de la compilació presenten unes diferències molt grans entre les dues branques representades per P i per E, tantes que semblen traduccions diferents (Gesiot 2018, Garcia *et al.* 2022) –tot i que hi ha una mateixa traducció subjacent (Garcia *et al.* 2022)–, mentre que a partir d'un determinat moment, cap al capítol 50, la versió ja és en general la mateixa en les dues branques.

E representa el testimoni més antic de la branca EVi, ja que es conserva en un manuscrit de la primera part del segle XIV. A pesar que es tracta d'una còpia, no hi ha moltes corrupcions i el text es llig bé. Hi ha nombrosos elements que demostren que el manuscrit E és una còpia, com ara el fet que hem esmentat de la manca de 10 capítols, que podria correspondre a la falta d'un quadern en la compilació. Altres exemples corroboren aquesta afirmació. Així, hi ha casos en què el copista oblida copiar paraules o fragments, com ara en el capítol de sant Bernabé (76), on llegim: “On es dit ‘Benauyrat lo baró que és trobat senes tacha [e qui no va] après de l’or” [97a]. El fragment que hi manca sí que es troba en els altres manuscrits i en l'incunable: “on és dit ‘en benaurat lo baró qui és atrobat senes taca e qui no va après aur” [P 122vb; B 144d, V194a, i 160c]. *Destituendum probat quod tangere deuitat et docet calcandum esse aurum quod subdit gressibus apostolorum*. L (20).

En el capítol de santa Magdalena (92) llegim: “On com Jhesuchrist [preicàs] en aquel loch e en altres, per volentat de Déu ela se n'anà a la case d'En Simón” [111c]. *Sed cum Christus illic et alibi predicaret* L (23). Clarament hi manca el verb, que sí que recullen els altres textos. Un poc més avant, diu:

On, com Simó se pensàs que, si Jesucrist fos profeta, que no-s yaquire tocar a la pecadora, Jhesuchrist lo'n représ, e perdonà los pecats a sancta Maria Magdalena. [Aquesta és, doncs

23. Hem contrastat ací només els capítols amb vides alienes a la LA que hi ha afegits en E i que es troben també en altres manuscrits.

24. És molt interessant estudiar l'evolució d'aquestes vides afegides, que pot donar notícia de la relació dels manuscrits entre ells, com també de la seua procedència. En aquest sentit, com ha fet notar Zinelli, en A, un dels manuscrits occitans conservats (BnF ms. 9759), copiat en el segle XV, moltes vides afegides coincideixen amb EVi. En l'edició de les vides de E (Garcia *et al.* 2022) es pot comprovar que alguns d'aquests capítols afegits coincideixen clarament entre Ei, mentre que V en dona versions diferents.

aquella Maria Magdalena] a la qual Déus donà tan grans benifets e li mostrà molts senyals de amor [111d].

El fragment omès és, també, en els altres textos. *Hec est igitur illa Maria Magdalena cui dominus tam maxima beneficia contulit*. L (26). Torna a mancar-hi un verb en “com los jueus [haguessen] ya mort sent Esteve” [111d/112a], *cum Iudei iamdiu Stephanum occidissent* L (33), [P 139d, B 166c, V 217a, i 179b]. En tots els casos hem restituit seguint V, que és el manuscrit més pròxim a E, i hem recorregut a P quan V no duu la solució adient.

En el capítol de sant Nazari (98) hi manquen, així mateix, algunes paraules, com en el fragment “Per què se’n maraveylaren molt, per ço [car] veÿen lo pare e la mare de sent Nazari de diversa religió” [127b], en el qual restituïm seguint V [231c], lliçó que també duu P [149d]. En “e-ls feu metre en un carçre per so que sendemà los faés turmentar” [127c], el fragment *que sendemà* ha de passar a *que lo sendemà*, com es llig en V [232a] i en P [150a], que correspon al llatí *in crastino*. L (25).

D’una altra banda, a pesar que E representa una branca en la qual el text llatí es resumeix o s’alleugereix més freqüentment que en la representada per P, els errors conjuntius manifesten que l’arquetip és el mateix. Així, en el capítol de santa Magdalena (92), per exemple, hi ha alguns casos en què el text català clarament dona una lliçó que és diferent a la del text llatí, com ara quan llegim: “On, com sancta Maria Magdalena fos delicade molt de son cors e sent Lätzer cavaleyàs, sancta Martha governave les partides de sa sor” [111c]. Tots els textos catalans diuen que Maria Magdalena era *delicade* [P 139c, B 166b, V 216d, i 179b], però el text llatí diu *deliciis corporis se totam exponeret* L (20), és a dir, diu que Magdalena es dedicava als plaers del cos. En un altre fragment llegim: “Marcela, sor de la seua serventa” [111d], però Marcela realment és la serventa de la seua germana, com diu el text llatí, *sororis sue famulam* L (30). Es tracta d’un error en tots els textos que l’incunable corregeix i dona “serventa de la seua sor” [P 139d, B 166c, V 217a, i 179b].²⁵

En el capítol de sant Jaume (95) hi ha un altre exemple d’error conjuntiu, quan llegim que “sent Jacme donà si matex a Déu per mort de martiri e a nos és donat per Déus en **especial** patró” [115a], *especial patró* correspon a *spiritualem patronum* L (3) [P 142c, B 170d, M 158^a, V 222c, i 186c].

Com hem dit més amunt, en el començament del manuscrit E hi ha una clara diferència de redacció entre la branca representada per P i la representada per E. Així, per exemple, en el capítol de sant Andreu (2), la redacció de E resumeix bastant el sentit de L, que P tradueix més literalment.

L: 183 Sicque dum oculus figitur, animus sauciatur, et dum eius faciem non desinit intueri, antiquus hostis cor eius graui iaculo uulnerauit. 184 Perpendit de hoc ipse dyabolus et pulchritudinem suam cepit magis ac magis augere iamque episcopus proximus erat consensui ut eam de illicito opere attentaret, quando possibilitas se offerret.

P: On enaxí co el la gardava, lo seu coratge a ela se-n declinava, e axí con él no defalia de gardar la sua cara, lo diable lo cor d’él nafrà greument per vans penssamens. La qual cosa se pensà lo diable, per què la sua belea s’esforrà de créxer; e tant que-l bisbe ja era prop de consentir al pecat, e que la demànàs de cosa no-leguda quant n’auria oportunitat de temps [8c].

E: E on pus fort la guardave, lo diable pus l’emflamave en la sua amor e en lo vici de le luxúrie, tant que-l bisbe fo en so que le volch demanar de fornicació, si temps ni loch ne veés [8b].

25. Per a més exemples sobre aquest apartat, vegeu Zinelli (2009) i els treballs de Puche (2018, 2019, 2020 i 2021), en els quals s’ha fet veure també com en alguns capítols la distinció clara entre les dues branques no és tan evident.

També es pot veure en el cas del capítol de santa Agnès (24) amb una traducció més lliure de L per part de E.

L: 9 Cui Agnes respondit: 10 “Discede a me, fomes peccati, nutrimentum facinoris, pabulum mortis, quia iam ab alio amatore preuenta sum”. 11 Cepitque ipsum suum amatorem et sponsum a quinque commendare que sponse in sponsis precipue requirunt, scilicet a nobilitate generis, a decore pulchritudinis, a diuitiarum abundantia, a fortitudine et potentie efficacia et ab amoris excellentia, sic dicens: 12 “Qui longe te nobilior est et genere et dignitate, cuius mater uirgo est, cuius pater feminam nescit, cui angeli seruiunt, cuius pulchritudinem sol et luna mirantur, cuius opes nunquam deficiunt, cuius diuitie non decrescunt, cuius odore reuiuiscunt mortui, cuius tactu confortantur infirmi, cuius amor castitas est, tactus sanctitas, unio uirginitas”. 13 Hec autem quinque ponit in quadam auctoritate dicens: 14 “Cuius generositas celsior, possibilitas fortior, aspectus pulchrior, amor suauior et omni gratia elegantior?”.

P: E Senta Agnès li respòs dién: “Tol-te de mi, menyar mort, cor sàpies que eu són amada per altre amador abans que per tu”. On ela li comensà a lauzar lo seu amador de ·v· cozes que són requeregudes, especialment en esposes, so és: en noblesa de lynatge, et en resplandor de belesa, e-n gran bastament de riqueses, e en forteza, e en poder, e en fermetat, e en noblesa d'amor, enaxí dién: “Sel qui am és pus noble que tu per lynatge e per dignitat; e és sa mare verge; e-l pare d'el no conec la fembra; e a el servexen los àngels; e la sua belea és pus resplandent que-l sol ni la luna; e les sues / riqueses nuls temps no defalen; e per la sua odor ressuciten los mortz; e per lo seu tocament són confortatz los malautes; e-l seu tocament és santetat; e la sua amor és casta; e la sua vista és virginitat”. Aquestes ·v· coses pozà en una sua auctoritat, dién: “Lo seu lynatge és mout ait; e lo seu poder és mout fort; e-l seu esgardament és mot bel; e la sua amor és mout suau; e per tota gràcia és mout bé parlant” [45ra-b].

E: E sancta Agnès respòs: “Ho, nudriment de mort, partix-te de mi, cor yo he altre amador primer e miylor de tu, qui és espòs meu; lo qual és loador de v coses qui-s pertanyen a bon espòs; cor aquest hac noblea, e linatge, e balea, e fortea he riqueta; ço és, que aquest és pus noble que tu per gran linatge e per gran dignitat, del qual la sua mare és verge, e lo seu pare no hac nuyl temps coneximent de fembre. Los àngels li servexen, lo sol e la luna li sopleguen. Riqueta a él no defalen ne mínvan per la sua gran balea e virtuts los morts cobren vide, los malaltes cobren sanitat. Aquest és de gran linatge e de molt alt poder, e sobrepujant de tota belea e de tota gràcia” [41vb].

En els 24 primers capítols les diferències en la redacció són molt importants i després fins al 49 alguns capítols també presenten diferències considerables. Però a partir de llavors la traducció és la mateixa i les diferències menors. Així, per exemple, en el capítol de santa Teodora (88), el començament és el mateix i en el text hi ha menys diferències, com les del fragment següent:

L: 12 Decepta puella uerbis malefice dixit ut ad uesperascente die uirum ad se uenire faceret et uoluntatem suam compleret. 13 Quod cum uiro retulisset, ille uehementer exultans hora qua condixerat ad eam uenit secumque concubuit et abscessit.

P: On, con la femna mezinera li dixés motes paraules perquè la pogés enganar, la santa dóna li respòs: “No'm dius veritat”. E la femna li dix: “Sàpies que eu te dic veritat”. On, deceubuda, la santa dona li dix: “Quant se farà vespre, tu-m fe venir aquel baró que tu-m lauses tant, per so que eu fassa a la seua volentat”. E quant la femna o recomtà al baró, él fo mot alegre. E en aquela ora él vench a ela, e quant ac jagut ab ela, él se'n partí [135r].

B: E, con la femna mesinera dixés moltes paraules perquè la pogés enganar, la sancta dóna li respòs: “No'm dius veritat”. E la femna li dixs: “Sàpies que-t dich veritat”. On, desaubuda, la dona li dix: “Quant se farà vespra, tu-m fe venir aquel baró que tu-m lauses tant, per so que eu fassa a la seua volentat”. E quant la femna o recomtà al baró, él fo molt alegre. E anà en aquela ora ad ela, e quant hac jagut ab ela, él se n'anà [160v].

M: E la sancta dóna li respòs: “No'm dius veritat”. E la fembra li dix: “Sàpies que jo-t dich veritat”. On, decebuda, la sancta dona li dix que can sa faria vespra, que li faés venir aquel baron que tant li loava “per so que jo fasa a sa volentat”. E can la fembra o recomtà al baron, él fo molt alegre. E en aquela ora él venc a ela, e can hac jagut ab ella, él se'n partí [150v].

E: On, com la fembra metzinere li dixés moltes paraules perquè la pogués enganar, la sancta dóna li respòs: “Quant se ferà vespre, tu-m fe venir aquel baró que tu-m loes tant, per ço que yo fassa a la tua volentat”. E com la fembre ho recomtà al baró, él fo molt alegre. E en aquella hora él vench a ela, e quant hac jagut ab ela, él se'n partí [108v].

V: On, com la fembra metzinera li dixés moltes paraules perquè la pogués enguanar, la sancta dóna li respòs: “Quant se ferà vespra, tu-m fe venir aquell baró que tu-m loes tant, per ço que yo fassa a la tua voluntat”. E com la fembra ho recomtà al baró, ell fo molt alegre. E en aquella ora ell vench a ella, e quant ach jagut ab ella, ell se'n partí [211v].²⁶

S'hi pot veure la diferència entre les dues branques, com M segueix en aquest cas més P que B, i com les variants són nombroses fins i tot en els capítols més semblants entre els manuscrits. Entre els exemples dels capítols de sant Andreu i santa Agnès, amb diferències grans entre els textos, i el de santa Teodora, amb una traducció molt similar en tots els textos, hi ha una àmplia varietat de casos en què els capítols, tenint la mateixa traducció, contenen, tanmateix, variacions significatives en la redacció. Aquestes variacions constitueixen, en molt casos, reptes importants a l'hora de poder editar el text.

3 L'edició de la LA en català

El text del manuscrit E en general s'entén bé i no hi ha moltes corrupcions textuales. Com s'esdevé també en els altres manuscrits, es tracta d'un text únic. En l'edició, l'ajuda dels altres testimonis i del text llatí aclareix els fragments que poden resultar més complicats per causa d'errors de còpia, per la dificultat del contingut o per la possible mala lectura del copista. Algunes vegades la traducció sembla confusa perquè el contingut és bastant abstracte i filosòfic, com en el capítol de sant Bernabeu (76), on llegim, al començament:

Barnabàs vol aytant dir com 'fiyl de **vivent**' ho 'fiyl de consolació' ho 'fiyl prophetant' ho 'fiyl concluén'. iiii veguades se posa assí 'fiyl' per iiii maneres de filiació que él hac. És dit fiyl en escriptura per rahó de generació e d'ensenyament e de semblança e quant hom vol aver per fil cel qui res no atany [96d] a hom. Fo él regenerat per Jesuchrist per lo babtisme, e fo ensenyat per l'avangeli, e semblà a él per martiri, e fo fet fiyl d'él reebent lo celestial regne. E assò quant a si; mas, quant als altres, él fo **vivent** e consolant e profetizant e conclöydor. Fo él **vivén**, descorrén e prehycant en

26. En aquest cas, l'incunable refà la redacció, resumint molt: “Enaprés, ell li tramés una dona metzinera que li féu tant que la féu consentir ab aquell baró” [310v].

tots lochs, que apar per ço com él fo companyó de sent Paul [E 96d, P 122rb-c, B 144a, V 193vc-d, i 160b].

1 Barnabas interpretatur filius **uenientis** uel filius consolationis aut filius prophete aut filius concludens. 2 Quatuor uicibus ponitur filius propter quatuor modos filiationis ipsius: 3 dicitur enim filius in scriptura ratione generationis, eruditionis, imitationis et adoptionis; 4 fuit enim a Christo regeneratus per baptismum, eruditus per euangelium, est ipsum imitatus per martyrium et ab ipso adoptatus per celeste premium. 5 Et hoc quantum ad se, quantum uero ad alios fuit **adueniens**, consolans, prophetans et concludens. 6 **Adueniens** discurrendo et predicando ubique, quod patet quia fuit socius Pauli.

En aquest fragment el significat de les qualitats del sant por resultar un poc difícil d'entendre. Si, a més, hi ha alguns errors en la traducció, la comprensió es fa més difícil. Ací es tradueix *uenientis* per *vivent* en els tres casos i en tots els textos manuscrits excepte en P, que en el primer cas sí que dona *vinent*. D'una altra banda, el fragment “e quant hom vol aver per fil cel qui res no atany a hom” correspon al llatí *adoptionis*, un dels termes de l'enumeració llatina que es desenvolupa ara en una frase. En aquest cas, *i* corregeix sempre.

Els errors de la traducció poden canviar el sentit de la frase, com en l'exemple següent, del mateix capítol: “Él hac virtut y rassible **e forçada** per gran multitut de proea” [97a]. Els altres testimonis donen *esforçada* P [122vb], *e fortçada* B [144d] *eforsade* V [194a], *e esforçada i* [160c], *et esforda* M [166d]. El text llatí diu *habuit irascibilem, roboratam magnitudine probitatis* L (21) La virtut irascible és una de les tres forces o *vires* que diu el text que té Bernabeu. Bernabeu tenia una força irascible feta forta per la seua gran honestedat. Així, no es pot transcriure **e forçada** sinó **esforçada**. A més, es tradueix en tots els manuscrits *probitatis* per *proea* i no per *honestedat*, terme més familiar actualment, tot i que *proea* també té el sentit de valor moral. Així doncs, si entenem *esforçada* en el primer cas i que *proea* vol dir honestedat, el fragment fa sentit. Un altre aspecte interessant és que, en aquest cas B, coincideix amb EV i mostra, com hem dit, que les còpies formen dues branques però no sempre, cosa que pot indicar que hi ha còpies intermèdies. A continuació diu el text:

E: **E assò hac obran, e forts cors, e fortment** sostenen les coses contrarioses. Baronilment enà ans sobre grans coses, segons que apar en aquela gran ciutat d'Antiotxa, la qual él reebé per convertir.

P: **E aysò ac obran forts causes, e anan baronilment sobre grans causes, e fortment** sostenent les causes contrarioses. Baronilment anan sobre grans causes, segons que apar en aquella ciutat d'Antioxa, la qual él resebé per convertir.

L: 21 **et hoc uel uiriliter aggrediendo ardua uel perseueranter agendo fortia** uel constanter sustinendo aduersa. 22 Viriliter aggrediendo ardua, sicut patet in hoc quod illam maximam ciuitatem Antiochiam ad conuertendum accepit.

La frase 21 està traduïda de manera diferent en E i en P, en tots dos casos d'una manera poc entenedora. En aquest cas, l'incunable [CLX d] substitueix *e forts cors* per *grans coses* i no acaba d'aclarir el sentit del text llatí, que vol dir “y això bé afrontant virilment les dificultats, be portant avant amb perseverança”.

En l'exemple següent, el sentit torna a ser difícil en tots els textos; el terme *encloir* hi té un significat molt específic:

Hac la segona virtut con perdonà a En Johan March la sua colpa; on, com lo dit discípol desemparàs Barnabàs e N Saül, quant retornà penadent, sent Barnabàs **encloy** e altre veguade él lo reebé dicípol [E 97c]. enclausí [P123cd, B 145c], enclohí [V 195^a, i161c].

49 Secundam habuit quando Iohanni qui cognominabatur Marchus offensam dimisit.
50 Cum enim predictus discipulus Barnabam et Saulum reliquisset, redeunti tamen et penitenti Barnabas indulxit et iterum in discipulum assumpsit; 51 Cum enim predictus discipulus Barnabam et Saulum reliquisset, redeunti tamen et penitenti Barnabas **indulsit** et iterum in discipulum assumpsit;

La redacció certament és difícil d'entendre. La solució millor és la de l'incunable: "Hagué la segona virtut com perdonà a Johan March la sua culpa, on, com lo dit dexeble desemparàs sanct Barnabàs, puys lo **rebé** e li perdonà com li vench penedint e rebé'l en dexeble". Així, el sentit de *indulsit* o *encloy* és el de *l'encloy*, és a dir, que el va acceptar de nou. En l'exemple següent, també de sant Bernabeu:

E assò que feu sent Paul, com no-l volch reebre, feu per **vere** dreture, axí com diu la glosa en lo *Fet des Apòstols*, en lo xv capítol: "Per ço com en lo front de le **case** se posà e él estech trop fortment; on per mèrit **de** sent Paul lo rebuyà, per ço que per semblants forces no-s fos corruptut. **D'**aquel departiment del Sant Esperit, per ço que als molts prehicassen, axí com faeren enaprés" [97c].

Esmenem el text segons P [123c], que ací té millor lliçó, i la redacció final queda de la següent manera:

E assò que feu sent Paul, com no-l volch reebre, feu per **fervor de** dreture, axí com diu la glosa en lo *Fet des Apòstols*, en lo xv capítol: "Per ço com en lo front de le **cara** se posà e él estech trop fortment; on per mèrit sent Paul lo rebuyà, per ço que per semblants forces no-s fos corruptut". Aquel departiment [**no fo feyt per fet de vicis d'èls, ans o fo feyt per enseyament**] del Sant Esperit, per ço que als molts prehicassen, axí com faeren enaprés [97c].

quod autem Paulus ipsum assumere noluit, hoc fecit ex feruoris rectitudine. 54 Nam sicut ibidem dicit Glossa Act. XV: 55 "Quoniam in fronte faciei se constituens nimis tepidus steterat, merito ipsum Paulus abiecit ne illius quasi contagione uires aliorum corrumperentur". 56 Illa autem separatio non est facta ex commotione uitii, sed ex instinctu spiritus sancti ut ab inuicem separarentur et pluribus predicarent, sicut et postmodum factum est.

La versió de E en aquest cas queda molt més clara amb les esmenes procedents de P, que és més pròxim al text llatí. En el capítol de la nativitat de sant Joan Baptista (81) tornem a trobar un fragment de difícil lectura:

E sent Johan hac ofici de potestat, **per les quals potestats són costrets de encloure**, axí que no li pogren noure per ço con ja era santificat; e nos constrenyia quant nos ordonave al batisme [101d].

El fragment "per les quals potestats són costrets de encloure", es tradueix diferentment en els altres textos: "per les cals potestats són costret de contre anar" P (127b) B (150b), "per les quals potestats són costrets de encloure" V (200d), "per les quals potestats los ayres contraris foren constrets i" (165e). *Sexto officium potestatum, per quas potestates contrarie arcentur, que non potuerunt nocere sibi iam sanctificato* L (86). En tots els casos és una traducció defectuosa. En aquest cas el sentit millor és el de l'incunable (i), ja que el sentit del text llatí és "l'ofici dels seus

poders, a través dels quals son allunyats els poders contraris, que no pogueren fer-li mal a ell, que ja estava santificat". A l'edició caldrà indicar aquest sentit.

En el mateix capítol llegim: "Totes les prophetas foren portadors de paraules, mas sent Johan portà la vou, qui és **prundana** de paraule; axí sent Johan fo **prundan** de Jhesuchrist". *Prundana, privada* P, *prundan, s'aprusma* B, *ajustada i, proximior, propinquior* L (55). En l'edició del manuscrit P (Kniazzeh i Neugaard 1977, 3: 28) es remet a l'occitanisme antic *promdan, -ana*. En aquest cas, més que d'una errada de la traducció es tracta d'un terme antic en occità, que també convé explicar.

Per acabar farem referència al text de l'incunable, al qual hem dedicat altres treballs (Garcia 2023). Hi ha en el mateix capítol de la vida de sant Joan Baptista (81) un fragment de 90 frases que no recullen els manuscrits EV però sí PBM. Podem pensar que aquest fragment no apareix en la tradició de la branca EV ja que cap dels dos manuscrits conservats l'inclou. Hi ha una relació entre el text de l'incunable i el de la branca representada per P?

L: 100 quante utilitatis quo ad proximum, cum dicit: "Et multos filiorum Israel conuertet etc." 101 Tertio a subcelestibus, id est ab hominibus, sicut a patre suo et uicinis, cum dicebant: "Quis putas puer iste erit etc." 102 Quarto comprehenditur laus Iohannis ex munere. 103 Habuit enim munus in statu in utero, in egressu ex utero, in mundi progressu et in mundi egressu. 104 In utero habuit triplex mirabile munus gratie. 105 Primo gratiam qua in utero sanctificatus fuit, unde fuit ante sanctus quam natus; 106 Ier. I: "Priusquam te formarem in utero noui te et antequam exires de uentre sanctificauit te". 107 Secundo gratiam qua prophetari promeruit, sicut quando in utero matris exultans deum adesse cognouit. 108 Vnde Chrysostomus uolens ostendere qualiter fuerit plus quam propheta dicit: 109 "Prophete est pro merito conuersationis et fidei prophetiam accipere. 110 Numquid prophete fuit ut prius fieret propheta quam homo?" 111 Et quia consuetudo erat ut prophete inungerentur, tunc quando beata uirgo Elizabeth salutauit, Christus Iohannem in prophetam inunxit, secundum quod dicit Chrysostomus in hec uerba: 112 "Ideo Christus fecit Mariam salutare Elizabeth, ut sermo procedens de utero matris ubi habitabat dominus et per aures Elizabeth ingressus descenderet ad Iohannem ut illic eum ungeret in prophetam". 113 Tertio gratiam qua suis meritis matri prophetie spiritum tradidit. 114 Vnde Chrysostomus uolens ostendere qualiter fuerit plus quam propheta ait: 115 "Quis prophetarum cum esset propheta, prophetam facere potuit?" 116 Helias quidem unxit Heliseum in prophetam, non tamen prophetandi gratiam illi donauit. 117 Iste autem in utero matris exiliens diuini introitus scientiam matri donauit et os illius in uerbo confessionis aperuit ut cuius non uidebat personam cognosceret dignitatem dicens: 118 "Vnde hoc mihi, ut mater domini mei ueniat ad me?" 119 In egressu ex utero habuit triplex munus, quoniam eius ortus fuit miraculosus, sanctus et iucundus. 120 Quia miraculosus, excluditur defectus impotentie, quia sanctus, reatus culpe, quia iucundus, lamentum miserie. 121 Celebratur autem eius ortus siue natiuitas secundum magistrum Guillelmum Autissiodorensem triplici ratione. 122 Primo ratione sanctificationis in utero; 123 secundo ratione dignitatis in officio: ipse enim tamquam lucifer uenit et eternum gaudium nobis primus nuntiauit; 124 tertio ratione iucunditatis in ortu suo; 125 dixerat enim angelus: "Et multi in natiuitate eius gaudebunt", et ideo dignum est ut et nos in eius natiuitate gaudeamus. 126 In progressu habuit similiter multiplex munus. 127 In hoc autem patent eius excellentissima et diuersa munera gratie, quoniam habuit perfectionem omnium sanctorum: 128 nam propheta fuit quando dixit "Qui post me uenturus est etc."; 129 plus quam propheta, quando ipsum digito demonstrauit; 130 apostolus, quia a deo missus fuit, unde "Fuit homo missus a deo etc."; 131 martyr, quia pro iustitia mortem sustinuit; 132 confessor, quia confessus est et non negauit; 133 uirgo, unde et propter eius uirginitatem angelus est appellatus; 134 Mal. II: "Ecce, ego mitto angelum meum etc." 135 **Et sic habuit spiritum prophetarum, zelum apostolorum, constantiam martyrum, sobrietatem confessorum, puritatem uirginum.** 136 In egressu de mundo habuit triplex munus, quia efficitur martyr inuictus (tunc enim palmam martyrii adeptus est), 137 dirigitur nuntius pretiosus (ipse enim tunc illis qui erant in limbo pretiosum nuntium attulit,

scilicet de aduentu Christi et redemptione ipsorum), 138 et colitur exitus gloriosus (eius enim exitus de omnibus qui ad limbum descenderunt specialiter ab ecclesia sollempnizatur et gloriose colitur). 139 Quinto ex predicatione. 140 Circa eius predicationem angelus ponit quatuor cum dicit "Et multos filiorum Israel conuertet ad dominum deum ipsorum et precedet etc.", scilicet fructum, ordinem, uirtutem et finem, sicut in littera patet. 141 Et notandum quod predicatione Iohannis triplex fuit. 142 Ipse namque predicauit feruenter, efficaciter et prudenter. 143 Feruenter cum dicebat: "Genimina uiperarum etc."; 144 qui quidem feruor fuit inflammatus caritate, quia erat lucerna ardens, unde ipse dicit in persona Ysaie: "Posuit os meum ut gladium acutum". 145 Informatus ueritate, quia erat lucerna lucens, unde Ioh. V: "Vos misistis ad Iohannem et ille testimonium perhibuit ueritati". 146 Directus a discretionem siue scientia, unde turbis et publicanis et militibus secundum unicuiusque exigentiam propriam legem dedit; 147 firmus constantia, unde et tam constanter predicauit quod ex hoc uitam amisit. 148 Hec enim quatuor debet habere zelus, secundum quod dicit Bernardus: 149 "Zelum tuum inflammet caritas, informet ueritas, regat scientia et firmet constantia". 150 Secundo efficaciter, quoniam ad predicationem eius multi conuersi sunt. 151 Predicauit enim uerbo per assiduitatem doctrine et exemplo per sanctitatem uite; 152 predicauit et conuertit meritis et orationibus deuotis. 153 Tertio prudenter; cuius prudentia predicationis in tribus fuit. 154 Primo in eo quod usus est comminationibus ut malos terreret dicens: 155 "Iam enim securis ad radicem arboris posita est etc.". 156 Secundo promissionibus, ut bonos alliceret dicens: "Penitentiam agite. Appropinquabit enim regnum celorum". 157 Tertio moderationibus, ut mediocres paulatim ad perfectionem attraheret; 158 unde turbis et publicanis et militibus leuia imponebat ut postmodum ad maiora prouideret: 159 turbis ut operibus misericordie insisterent, publicanis ut se ab alienorum appetitu abstinere, militibus ut neminem concuterent, nulli calumpniam facerent et suis stipendiis contenti essent. 160 Et notandum quod Iohannes euangelista hac die migravit ad dominum, sed ecclesia festum euangeliste in tertium diem post Christi natiuitatem celebrandum instituit quia tunc eius ecclesia dedicata fuit; 161 et sollempnitas natiuitatis Iohannis baptiste in suo die remansit nimirum quia hic dies ab angelo gaudio natiuitatis precursoris authenticatus fuit. 162 Non autem dogmatizandum est quod euangelista baptiste cesserit, tamquam minor maiori. 163 Non enim decens est quis eorum maior sit disputare, quod in quodam exemplo diuinitus est ostensum. 164 Erant enim, ut legitur, duo doctores theologi, quorum unus baptistam, alius uero euangelistam preferbat. 165 Tandem super hoc sollempni disputatione indicta, quilibet ualde sollicitus erat auctoritates et efficaces rationes inuenire, quibus suum Iohannem posset preferre. 166 Adueniente autem disputationis die quilibet sanctorum emulatore suo apparuit eique dixit: 167 'Bene concordem sumus in celis, de nobis non disputetis in terris'. 168 Tunc illi sibi ad inuicem et omni populo uisionem publicauerunt et dominum benedixerunt. 169 Paulus hystoriographus Longobardorum, Romane ecclesie diaconus et Casinensis monachus, cum deberet quadam uice cereum consecrare, fauces eius raucae facte sunt cum prius uocales essent. 170 Vt ergo uox sibi restitueretur, hymnum, scilicet "Vt queant lassus etc.", ad honorem beati Iohannis composuit, ubi in principio petit sibi uocem restitui, sicut et Zacharie restituta fuit, secundum quod dicit Iohannes Belet. 171 Ossa mortuorum animalium undecumque collecta in hac die ab aliquibus comburuntur. 172 Cuius duplex est causa, ut ait Iohannes Belet. 173 Vna est ex antique institutionis obseruantia; 174 sunt enim quedam animalia que dracones uocantur que in aere uolant, in aquis natant, in terra ambulant. 175 Quandoque autem, dum per aera uolarent, ad libidinem concitabantur et in puteis et in aquis fluuiatilibus sperma iactabant et inde sequebatur letalis annus. 176 Contra hoc ergo istud fuit inuentum remedium ut de ossibus animalium rogi fieret et sic talia animalia fumus fugaret; 177 et quia istud maxime hoc tempore fiebat, ideo adhuc istud ab aliquibus obseruatur. 178 Alia causa est ad representandum quia ossa sancti Iohannis in Sebaste ciuitate ab infidelibus combusta fuerunt. 179 Feruntur etiam facule ardentes, quia Iohannes fuit lucerna ardens et lucens; 180 et rota uertitur, quia sol tunc in circulo descendit, ad significandum quod fama Iohannis qui Christus putabatur descendit secundum quod ipse testimonium perhibuit dicens: 181 "Me oportet minui, illum autem crescere". 182 Hoc significatum est secundum quod dicit Augustinus in eorum ortibus et in eorum mortibus. 183 In eorum ortibus, quia circa natiuitatem Iohannis incipiunt dies decrescere, circa natiuitatem Christi crescere iuxta illud: 184 "Solstitium decimo Christum preit

atque Iohannem". 185 Item in eorum mortibus, quia corpus Christi in cruce est exaltatum, corpus Iohannis capiteminoratum. 186 Refert Paulus in Hystoria Longobardorum quod Rotharith rex Longobardorum iuxta ecclesiam sancti Iohannis baptiste cum multo ornatu sepultus fuit. 187 Quidam uero cupiditate illectus nocte sepulcrum aperiens abstulit uniuersa. 188 Cui Iohannes apparens dixit: 189 "Cur ausus fuisti tangere mihi commissum, ecclesiam meam de cetero ingredi non ualabis". 190 Quod utique sic euenit.

P: E dix-o de quanta utilitat serà quant a son prusme en so que diu: "Mots fils d'Irael convertirà". En la ·iiii· manera és coneguda la lausor de Sent Joan per dós. Per so car él ac dós en l'estament del ventre, e quant exí del ventre; e-n l'anament del món e-n l'iximent del món. En lo ventre estan ac ·iii· dós maravloses de gràcia. Lo primer fo car fo sanctificat en lo ventre: d'on, fo embans sant que nasqués, segons que avia dit Jeremies en lo primer capítol: "Ennans que eu te formés en lo ventre te conoguí, e ennans que exises del ventre te santifique". E Sent Joan ac gràcia, per la qual profetizà, enayxí cant en lo ventre de la mare, alegran, conec Déus qui venc as-él. On Sent Crisòstonus, volèn mostrar en qual manera fo plus que profeta, dix: "De profeta és que per mèrit de conversació e de fe resebe profecia". **Car de profecia és que ennans sia feyt profeta que home.** E per so car costuma era que profeta fos untat, adoncs que la Benaiürada Verge saludà Elisabet, untà Jesuchrist Sen Joan, profeta, segons que diu En Crisòstomus en aquestes paraules: "Per aysò Jhesuchrist fé a Santa Maria saludar Elisabet que per lo sermó, [127v2] ixín del ventre de la mare, en lo cal habitava lo Seyor, e que per les aureles d'Elisabet intran, avalés a Sent Joan per so que aquí l'untés en profeta". E ac gràcia per la qual per sos mèrits la mare qui liurà l'esperit de profecia. On diu Sen Crisòstomus, volèn demostrar en qual manera fo plus que profeta, dix: "Quals dels profetes, con fos profetan, <profeta> poc fer?". Elies untà Eliseu en profeta, enperò a él no donà gràcia de profetizar. Mes aquest, en lo ventre de la mara crexent, per l'intrament del divinal donà saviesa a la sua mare, e obrí la sua boca en paraula de confessió, ayxí que no veya la pressona de Déu, e conec la dignitat, dién: "On m'és aysò vengut, que la mare del meu Seyor venga a mi?". En l'iximent del ventre ac ·iii· dós, per so cor lo seu neximent fo maravlos, per què fo enclaus lo defalimnt de non-poder; car fo sant, senes colpa; e car fo alegra, senes plor de misèria. Fa hom festa del seu neximent, per ·iii· raysós. Primerament per raysó de la santetat qu'ac en lo ventre; enaprés per rasó de la dignitat que ac en l'ofici, car él venc ayxí con lucífer, e anuncia a nós primerament lo perdurable gaug; per la ·iii·a car gran alegretat fo en lo nexement seu, **per so que avia dit l'àngel: "Mots s'alegreren en lo seu nexement"**. **On per aysò és digne causa que nós ayam alegrement en lo seu nexement.** En lo seu anament **ac grans dós en motes maneres; e en aysò par la gràcia** de la diversitat dels seus dós de gràcia, car él ac la perfectió de tots los sants, en so que él fo profeta, **quant dix: "Sel qui après mi és venidor"**. **E fo més que profeta** quant él amostrà lo Salvador ab lo det. E fo apòstol per so car él fo tramès per Déus. E fo màrtir car per justícia sostenc mort. E fo confessor per so car él confessà [128r1] veritat e no la negà. E fo verge: per què fo apelat, per la sua virginitat, "àngel", segons que dix Malaxies en lo ·ii· capítol, dién: "Vec-vos que eu tramet l'àngel meu, etc.". En l'iximent del món ac ·iii· maneres de dons, per so car él fo feyt màrtir no-vençut; e adoncs él resebec la victòria del martiri; e fo endresat, ayxí co misatye preciós, car él aportà preciós misatye a aquels qui eren en lo limbre d'Infern, so és de l'aveniment de Crist e de la redempció d'èls, **per què-s col lo seu [n] aximent gloriós: l'iximent de tots aquels qui devalaren en lo limbe d'Infern és colt e solemnitat gloriòssament per la Glesa.** Per la ·v· rasó és feyta festa de Sent Joan: per la sua preïcació, en aviró de la qual preïcació l'àngel pausà ·iiii· causes quant diu: "Mots fils d'Irael convertirà al Seyor Déu d'èls". **E dix que auria fruyt, e orde, e virtut, e fin.** És notadora causa que la preïcacion de Sent Joan fo en ·iii· maneres: en so que él preïcà ferventment, e fermament, e saviament. Ferventment preïcà can disia: "Los geminamens de les vibres", la qual fervor fo enflamada per caritat, per so car él era lucerna ardent. Per què, él dix en persona de Jeremies: "Pausà la mia boca ayxí con glasi agut". Enformat per veritat, per so cor él era lucerna luén. On se diu per Sent Joan en lo ·v· capítol: "Vos tramesets a Joan, e él donà testimoni a veritat". E fo endressat per discreció o per sciència: per què, a les compayes, e als publicans, e als cavalers, segons que a cascu avia mester, donà pròpria lig. E fo ferm per mot gran fermetat, per què él preïcà fortment, per

la qual causa morí. Aquestes ·iiii· causes deu aver amor, segons que diu Sen Bernat: “La tua amor enflame caritat, e sia enformada per veritat, e sia [128r2] regida per sciència, e fermada per fermetat”. **Enaprés él preicà mot fermament**, en tant que a la sua preicació són mots convertits. Preicà él per paraula, per contínua doctrina, e per exempli e per santetat de vida. Enaprés él preicà saviament, la qual saviessa de la sua preicació se mostra en ·iii· maneres. Primerament en aysò: que él usa de menasses, per so que espaordís los mals. Enaprés él fé promessions, per so que·ls bons enegés a bé a fer, dién: “Fets penitència, e † aparrà-vos † lo Regne del Cel”. Enaprés él preicà ab tempramens, per so que·ls migansers a poc a poc los menés a perfeccion; per què, ales compayes, e als publicans, e als cavalers él pausava les causes, per so que a res mayors los aduxés; a les compayes, per so que en obra de misericòrdia estegessen; e als publicans, per so que s'abstengessen que no desigessen les autruys causes; e preicà als cavalers per so que a negú no tolgessen res, e que no fessen a negú calúmnia, e que fossen pagats de lurs salaris. Es notadora causa que Sent Joan Evangelista morí en aquest dia, mes la Glesa ne fa festa en lo ·iii· dia de Nadal, per so cor adonc fo deicada la sua glesa; e remà la festa de Sent Joan Babtista en son dia: e no fo maravela, per so car aquel dia per gaug de la nativitat fo autenticat. No es disedor qual d'èls fo mayors la qual causa és ensejada per un divinal exempli. Eren dos doctors de theologia, un dels quals lausava Sent Joan Babtista, e l'autre Sen Joan Avangelista, en tant que sobre la disputació era cascú mot diligent, per so que atrobessen forts auctoritats e forts rasons per so que posquen [128v1] sobrar la un l'autre. E quant foren venguts al dia de la disputació, quascuns dels sants aparegren a quascú dels disputadors, a éls diens: –Sapiats que nós som ben acordans en lo cel, per què de nós no desputets en terra–. Per què, adoncs, éls, denant lo pòbol, publicaren la visió e beneýren Déu. Sent Paul, qui fasia istòries dels lombrats, e diaque de la Glesa de Roma, e monge de Monte Cassí, ayxí con él una vegada volia consacrar un ciri, les gautes li ruaren, e perdec lo parlar. On per aysò que la vou e la paraula li fos restituïda, él fé un hymne a onor de Sent Joan, qui comensa enayxí: “**Vec quant la[i]xis, etc.**”. En lo qual él li demanà que li reta lo parlar, enayxí con fo retut a Zacaries. En aquest dia tots los osses de les bèsties mortes, on que sien culits, són cremats: e fa's per does raysós, segons que diu En Joan Belet. La una rasó és per so car longament és ayxí observat, pusque fo establí. Són alcunes bèsties qui són apelades dragons, que volen en l'ær, e naden en ayges, e van per tera. E alcunes vegades, ayxí con van per l'ær, éls són escomoguts a luxúria, e·n los pous, e·n les ayges dels flums éls gitaven les lurs semens, per la cal causa se·n seguia mot mal an. En contra aqueles bèsties fo atrobat aytal remesi: que hom cremés los osses, per so que les bèsties aqueles fusquessen sobre les gens per aquel fum dels osses; e car aquelò se fasia en aquest temps, per aysò en alcunes partides encara s'i serva aquela costuma. L'autra causa és per representar lo cremament dels osses de Sent Joan, qui foren cremats en la ciutat de Sabasten per aquels qui no eren fésels. [128v2] E porta hom fales ardens e fa hom fogayrós: per so car Sen Joan fo luerna ardent e luent; e la roda de la espera se gira per so car adoncs devalà lo sol en lo seu cerele a significar que la fama de Sent Joan, de cuy se pensava hom que fos Crist, devalá, segons que él ne dix testimoni, que él crexia. E aysò és significat, segons que diu Sent Augustí, en lo nexement d'èls e en les lurs morts. En lo nexement de éls, per so car en aviró del nexement de Sent Johan comensen los dies a mimvar, e en aviró del nexement de Jhesuchrist comensen a créxer. E per la lur mort és mostrat en aysò que·l cors de Crist fo exausat en la crou, e·l cors de Sent Joan fo minvat per lo cap que perdec. Recomta Sent Paul Monge en la Ystòria dels longombards que un hom, costa la eglesa de Sent Joan Babtista fo sebelit mot ben vestit; per què, un home, per cobesa, obrí lo vas, de nuyts, e trase-ne tota la roba. Al qual dix Sent Joan; –Co às gausat tocar so que a mi era comanat, d'aysi enant no poyràs intrar en la mia glesa–. La cal causa fo enayxí feyta; ayxí que quant él volia intrar en la glesa, la gola li estreyia, ayxí con si un hom fort la li estrengés; per què, sobtament casia a enrere.

z: E, de quanta utilitat serà quant a son proïsme, en ço que diu: “Molts fills de Israel convertirà”. **Sanct Johan hac testimoni de son pare e dels vehins com dehien: “Qui us pensau que aquest infant serà?”**, etc. Per la quarta cosa, és coneguda la laor de sanct Johan per dons per ço com ell hac dons en l'estament del ventre e com exí del ventre e en l'entrament del món e en l'eximent del món.

En lo ventre stant, hac tres maravellosos dons de gràcia. Lo primer fonch com fonch sanctificat en lo ventre, d'on fonch sanct abans que nasqués, segons que havia dit Hieremies en lo primer capítol: “Abans que yo-t formàs, te coneguí; e, abans no isquesses del ventre, te sanctifiquí”. Lo segon fonch per ço com hac gràcia per la qual prophetizà, axí com, quant en lo ventre de la mare alegrant-se, conegué que Déu vench a ell. E sanct Crisòstomus volent mostrar en qual manera fonch més que propheta diu que: “De propheta **isqué per mèrit de conversació e de fe** per ço com costuma era que pro[CLXVI a]pheta fos untat”. Lavors, com la Verge benaventurada saludà Elizabeth, untà Jesuchrist sanct Johan en propheta, segons que diu Crisòstomus en aquestes paraules: “Per ço Jesuchrist féu saludar a sancta Maria Elizabeth, que, per lo sermó, exint del ventre de la mare, en lo qual habitava lo Senyor, <e> que per les orelles de Elizabeth, entrant, avallàs a sanct Johan per ço que aquí lo untàs en propheta”. Lo terç fonch per ço com hac gràcia per la qual, per sos mèrits, **la mare li liurà spirit de propheta**, on diu sanct Crisòstomus, volent demostrar en qual manera fonch més que propheta, dix: “Quals dels prophetes, com fos propheta, poch fer propheta? Helies untà Heliseu en propheta, emperò a ell no donà gràcia de prophetizar. Mas aquest, en lo ventre de la mare, crexent per l'entrament divinal, donà saviesa a la sua mare e obrí la sua boca en paraula de confessió, axí que no vehia la persona de Déu, e conegué la dignitat dient: ‘D'on m'és açò a mi vengut que la mare del meu Senyor venga a mi?’”. En l'eximent del ventre, hac tres dons de gràcia per ço com lo seu naximent fonch meravellós, sanct e alegre, per què fonch enclòs lo defalliment de **nostre poder** e per ço com fonch sens culpa e com fonch alegre sens plor de misèria. Fa hom festa del seu naximent per tres raons: primerament, de la sanctedat que hac en lo ventre; enaprés, de la sanctedat que hac en l'offici, car ell vench axí com lucifer e anuncià primerament lo perdurable goig; per la terça raó, car fonch gran alegria en lo seu naximent. E en lo seu anament, car ell hagué la perfectió de tots los sanets en ço que fonch propheta e més que propheta, com demostrà lo salvador ab lo dit; e fonch apòstol per ço com [CLXVI b] ell fonch tramés per Déu; e fonch màrtir per ço com, per justícia, sofferí mort; e fonch confessor per ço com confessà veritat e no la negà; e fonch verge, car per la sua virginitat fonch appellat àngel, segons que diu Malachies en lo segon capítol, dient: “Veus que yo tramet l'àngel meu”, etc. En l'eximent del món, hagué tres maneres de dons per ço com fonch fet màrtir no vençut e, lavors, ell rebé la victòria del martyri; e fonch tramés axí com missatger preciós, car ell aportà preciós misteri e preciosa missatgeria en aquells qui staven en lo lim de infern. Per la sinquena cosa, és coneguda la laor de sanct Johan per la sua prehicació, en la qual prehicació l'àngel posa IIII coses com diu: “Molts fills de Israel convertirà al Senyor”. És notadora cosa que la prehicació de sanct Johan fonch en tres maneres en ço que ell prehicà ferventment e fermament e sàviament. Ferventment prehicà com dehia: “Los germanaments de les vibres”, etc. La qual fervor fonch inflamada per caritat per ço com ell era lucerna ardent, per què ell dix en persona de Hieremies: “Posa la mia boca axí com coltell agut informat per veritat”, d per ço com ell era lucerna luent. On se diu per sanct Johan en lo V capítol: “Vós trametés a Johan e ell donà testimoni a veritat”. E fonch endreçat per discreció e per sciència, per què a les companyes e als publicans e als cavallers, segons que cascú havia mester, donà pròpria ley. E fonch molt ferm per molt gran fermetat e prehicà fortment, per la qual cosa morí. Aquestes IIII coses deu haver amor, 21 segons que diu sanct Bernat: “La tua amor inflamant caritat e sia informada per veritat e sia regida per sciència e fermada per [CLXVI c] fermetat”, entant que, per la sua prehicació, són molts convertits. Prehicava ell per paraula contínua e per exemple e per sanctedat de vida. Enaprés, ell prehicava sàviament, en la qual saviesa de la sua prehicació se mostrà en tres maneres primerament, en ço que usà de menaces per ço que spantàs los mals; enaprés, ell féu promissions per ço que los bons esforçàs a ben obrar dient: “Féu penitència e apparellar-s' a vosaltres lo regne celestial”; enaprés, prehicà ab temperament per ço que los mijançers, g a poch a poch, portàs a perfectió, per què a les companyes e als publicans e als cavallers ell posava leugeres coses perquè a les majors los portàs. A les companyes, per ço que en obra de misericòrdia stiguessen; e als publicans, per ço que s'esmenassen e se abtinguessen e que no gustassen les altres coses; e prehicava als cavallers per ço que a negú no levassen res e que no fessen a negú calúmnia e que-s tinguessen per pagats de lurs salaris. És notadora cosa que sanct Johan Evangelista morí en aquest dia, mas la Sglésia ne fa festa al terç dia de Nadal per ço com, lavors,

fonch dedicada la sglésia sua. E romàs la festa de Sanct Johan Baptista en son dia e no fonch maravella per ço com aquell dia, per goig de la sua nativitat, fonch autenticat. a No és de dir quall d'ells fonch major, la qual cosa és ensenyada per un divinal exemple. Eren dos doctors en Theulegia, la un havia sanct Johan Baptista e l'altre sanct Johan Evangelista, entant que sobre la disputació era cascu diligent per ço que trobassen forts autoritats e forts raons e per ço que la un pogués sobrar e vèncer l'altre. E, com foren venguts al dia de la disputa, cascu dels sancts apparegué a ells dient: "Sàpiu que no[CLXVI d]saltres som bé concorts en lo cel, per què de nosaltres no disputeu en terra". Per què ells, lavors, davant lo poble publicaren la visió e beneïren Déu. Sanct Pol, qui fahia hystòries dels lombarts e diaqua de la Sglésia de Roma e canonge de Montecassí, axí com una vegada volia congregar un ciri, les galtes li tornaren regulloses e perdé lo parlar. E, com la paraula li fonch restituïda, féu un hymne a honor de sanct Johan, qui comença "**Vt queant lassis resonare fibris**", etc., en lo qual ell li demanà que li retés lo parlar axí com fonch retut a Zacharies. En aquest dia, per alguns, tots los ossos de les bèsties mortes, on que sien, són applegats e cremats, e fa's per dues raons, segons que diu en Johan Beleth. La una raó és per ço que, com longament és axí observat, són algunes bèsties, qui són appellades dragons, qui volen en l'ayre e naden en aygua e van per terra. E algunes vegades, axí com van per l'ayre, són scomoguts a luxúria e, en los rius e en los pous, ells lançaven la lur sement, per la qual cosa se'n seguia molt mal any. E en açò se trobà aytal remey: que hom cremàs los ossos per ço que aquelles bèsties fugissen per lo fum dels ossos, car allò se fahia en algun temps e en algunes partides al dia de huy se serva. L'altra raó és per presentar la combustió dels ossos de sanct Johan, qui foren cremats en la ciutat de Sabasten per aquells qui no eren faels. E portaven falles cremants e fahien fogueres per ço com sanct Johan fonch lucerna ardent e luent. E la roda de la spera se gira per ço com, lavors, davalla lo sol en lo seu cercle a ssignificar que la fama de sanct Johan, del qui-s pensaven que fos Christ, devalla, segons que ell ne féu testimoni com dix: "**A mi cové [CLXVII a] minvar e a ell créxer**". E açò és significat, segons que diu sanct Agustí, en la nativitat d'ells e en les lurs morts. En la nativitat d'ells per ço com, entorn la Nativitat de Sanct Johan, comencen los dies a minvar e, en la Nativitat de Jesuchrist, comencen los dies a créxer; e per la lur mort és demostrat per ço que lo cors de Jesuchrist fonch exalçat en la creu e lo cors de sanct Johan fonch minvat per lo cap que perdé. Recompta sanct Pol monge en *Hystòria dels lombarts* que un hom, prop la sglésia de Sanct Johan Baptista, fonch soterrat molt ben vestit e un home, per cobdícia, obrí lo vas de nit e tragué'n tota la roba, al qual dix sanct Johan: "Com has gosat tocar ço que a mi és acomanat? D'aquí avant, no poràs entrar en la mia església". La qual cosa fonch axí feta e, com ell volia entrar en la sglésia, la gola li strenyia axí com un hom fort la strengués, per què soptosament cahia e tornava en arrera, que no y podia entrar.

Tant P com *i* ometen la frase 135 del text llatí, que també ometen els manuscrits llatins EV*, de la primera redacció de la LA, cosa que ens fa pensar que segueixen el mateix model llatí. Ara bé, totes les frases marcades en negreta en el fragment de P corresponen a traduccions del text llatí que no recull *i*, de manera que l'incunable omet frases llatines que sí que estan en la traducció de P. D'una altra banda en *i* la frase en llatí d'un himne "Ut queant..." es deixa en llatí, mentre que sí que es tradueix en P. I la frase "A mi convé a minvar..." correspon al text llatí (L 181) mentre que P la resumeix en "que él crexia". La primera frase marcada en negreta en *i* no correspon a cap frase del text llatí ni de P. La segona dona una traducció diferent al sentit de P i de L. Així, les diferències entre la versió de P i la de *i* són bastant remarcables.

Tanmateix, hi ha un error conjuntiu a P i a *i* en la frase següent: "E ac gràcia per la qual per sos mèrits **la mare qui liurà l'esperit de profecia**", que en *i* és "Lo terç fonch per ço com hac gràcia per la qual, per sos mèrits, **la mare li liurà spirit de profecia**". Segons es pot veure en la frase 113 del text llatí, el sentit és que Jesús concedeix a la mare l'esperit de profecia, no al revés.²⁷ En

27. L'edició de P (Kniazzech-Neugaard 1977) esmena aquesta frase. En P la traducció és defectuosa fins a la frase llatina 116.

el mateix sentit, la frase “per què fonch **enclòs** lo defalliment de **nostre poder**”, en P és “per què fo **enclaus** lo defalimnt de **non-poder**”, que correspon a la frase 120 del text llatí “**excluditur defectus impotentie**”, que vol dir que s'exclou qualsevol defecte d'esterilitat. Així, tots dos textos tradueixen malament. Podem concloure de la lectura d'aquest fragment que l'incunable segueix el model de P amb una gran quantitat de variacions, les quals no corresponen només a l'actualització de la llengua per a una edició de finals del segle xv, sinó que els canvis abracen més nivells d'intervenció.

4 Llegir la LA en català

Tots els aspectes estructurals, de contingut, i de variants textuais exposats ens condueixen a un procés d'edició complex, en el qual pràcticament cal reconstruir alguns paràgrafs, especialment quan el contingut és el de les etimologies o correspon a passatges més filosòfics. Però el resultat final és un text entenedor i clar. En aquest apartat donem dos exemples de la prosa de la traducció de E, com diem, ben comprensible, en general. Hem seleccionat fragments d'un dels capítols dels afegits a la traducció de Voragine, el de santa Quitèria, i també del capítol de sant Basili (26). Es pot comprovar com tenen una fluïdesa i una claredat que els fan molt llegidors, a pesar de l'antiguitat de la versió catalana. En el primer cas es tracta, a més, d'un fragment d'un text que fins ara era inèdit perquè, inclòs en un manuscrit de la LA, era desconegut.

Santa Quitèria: Madona sancta Quitèria fo fiyla d'onrat pare e d'onrade mare. Éls no eren crestians, mas, quant al món, eren de linatge de reys, los quals eren ben poderosos e rics. Lur fiyla, madona sancta Quitèria, fo molt sancta, la qual observave no tan solament los manaments de Déu, e amave Déu sobre totes coses, e, encare més, amave son proïsme axí com si matexa. E era de gran caritat e de gran misericòrdia, axí que tostemp servia a Déu e a hòmens graciosament. [91d] Tots los dies despenie en oracions e en dejunis e en almoynes e pensar en Déu sovén e manut. Veÿa e li aparexia l'àngel de Déu, axí que, estant en la terra, tenia lo cor al cel. Fo sanctificade en lo ventre de sa mare. On, com una veguade ela estegués en devota oració que faÿa a Déu, vench-li un àngel, lo qual parlà ab ela, e dix-li:

–Beneÿta verge e esposa de Jesuchrist, qui ja és coronade e elete e per esposa sua. E, en senyal d'assò, vina ab mi e munta en aquel munt qui ha nom Oriol, e, aquí, jo mostrar-t'è loc covinent a honrar e a preguar Déu, entrò que Déu te vuyla dexelar²⁸ e mostrar què deges fer. A la qual cosa, madona sancta Quitèria consentí, e muntà-se'n ab l'àngel.

Sant Basili (26): E lo demoni li dix e li manà que neguàs son Christ.

–Jo –dix lo massip– lo nech.

–Ho, christians sens fe! –dix lo diable–. Com vosaltres me avets mester, venits a mi; e, cant avets acabat so que volets, tantost me renegats e us ne anats al vostre Christ. E él, per so com és molt piadós, reeb-vos. E, si mi vols obeyr, per so que yo complesque lo teu voler, fe tu a mi de la tua mà un escrit, en lo qual tu confés que renegues Christ e lo teu bapisme e la lig christiane, e que est mon servent e que seràs ab mi en lo júy condempnador.

E, tantost, lo massip, ab la sua mà pròpria, feu l'escrit en lo qual se contenie so qui dit és. Per què, de continent, lo demoni costrengué los malignes espirits, qui eren posats sobre fornicació, e manà'ls anar a la [44d] puncela e que le inflamassen en la amor del massip. E, mantinent, éls anaren a le donzela e escalfaren-le tant règeament en la amor del massip, que ela se gitave en terra e cridave:

28. *dexelar*] *diri*. “Descobrir”, “Revelar una cosa secreta”.

–Ho, senyor pare, mercè ages de mi! Car sàpies que yo son fortment turmentade en la amor d'aytal donzel vostre. Ages mercè, pare, de les tues entrayles e ensenye'm la paternal amor e done'm a marit aquel massip que yo tant am, que la sua amor m'és dins en lo meu cor intrade; e done'l-me, que, si no ho fas, yo m'escanyaré e, puys, auràs a retre compte de mi e de la mia ànima el die del judici.

E lo pare, ohïdes aquestes paraules, maraveylà's molt e dix:

–O, mesquí dolent, caytiu! E què és assò? E qui m'à emblat lo meu tresor tan car ne qui m'à ensegat los meus huyls? Sàpies, fiyla, que yo·t volia esposar ab l'espòs celestial e que yo·m pogués salvar per les tues oracions, e veg que es tornade orade. Oges, fiyla, yo t'ajusteré ab l'espòs de les verges, qui està en lo cel, axí com yo he promès, e no vuyles adur la mia veylea a dolor e a mort.

E la donzela cridave:

–Pare meu, tost me complex lo meu desig! Si no, sàpies que tost me veuràs morir.

5 Conclusions

La *Legenda aurea* és una compilació que funcionava, tant en els textos llatins com en els vernaculars, com una obra en contínua evolució. La versió catalana, a pesar de la unitat de la traducció, presenta, com hem pogut veure, nombroses variants en cada manuscrit, que abracen l'ordenació dels capítols, l'addició o supressió de fragments, l'afegit de capítols nous, etc. El manuscrit E, representant més antic d'una de les dues branques que es desenvolupen a partir d'aquesta versió, té característiques que el fan atractiu al lector per l'accessibilitat de la llengua, pel nombre de sants locals que incorpora i per la influència que tingué en la tradició impresa posterior. Una edició d'aquesta branca centrada en E ha de tenir en compte, no només les lliçons del manuscrit més pròxim, V, sinó també P, ja que en els casos en què la lectura és més difícil d'entendre, la consulta dels altres testimonis ajuda en l'establiment del text crític. Donar compte d'una manera exhaustiva del contingut d'un dels manuscrits, E en aquest cas, permet entendre el funcionament del procés de còpia, trau a la llum relats que hi ha en uns manuscrits i no en altres i permet llegir històries que han recorregut l'edat mitjana fins als nostres dies.

6 Obres citades

- Aragüés Aldaz, José. 2005. 'Para el estudio del *Flos sanctorum renacentista*. La conformación de un género', in *Homenaje a Henri Guerreiro. La hagiografía entre historia y literatura en la España de la Edad Media y del Siglo de Oro*, ed. by Marc Vitse (Madrid: Iberoamericana-Vervuert), pp. 97-147 <<https://doi.org/10.31819/9783865279446-008>>
- Aragüés, José. 2016. 'La *Leyenda de los santos*: orígenes medievales e itinerario renacentista', *Memorabilia*, 18: 133-87 <<https://ojs.uv.es/index.php/memorabilia/article/view/9249/8712>>
- Avenoz, Gemma; Garcia Sempere, Marinela. 2012. 'Santos y santas en la tradición escrita catalana medieval', in *De lo humano y lo divino en la literatura medieval: santos, ángeles y demonios*, ed. by Juan Salvador Paredes Núñez (Granada: Universidad de Granada), pp. 47-60 <<https://www.cervantesvirtual.com/obra/santos-y-santas-en-la-tradicion-escrita-catalana-medieval/>>
- Batlle, Columba Maria 1962. 'L'antiga versió catalana de la *Vita Pauli Monachi* del ms. Montserrat 810', *Analecta Montserratensia*, 9: 297-324
- Brunel, Geneviève. 1976. 'Vida de sant Francesc: Versions en langue d'oc et en catalan de la *Legenda aurea*', *Revue d'Histoire des Textes*, 6: 219-65 <<https://doi.org/10.3406/rht.1978.1150>>
- Bautista, Francisco. 2014. 'Bernardo de Brihuega y la colección hagiográfica del ms. BNE 10252', *Zeitschrift für romanische Philologie*, 130.1: 71-104 <<https://doi.org/10.1515/zrp-2014-0004>>
- Càmara, Hèctor. 2013. *El 'Flos sanctorum' romançat: edició crítica dels incunables catalans de la 'Legenda aurea' de Jacobus de Voragine*, unpublished doctoral thesis, Universitat d'Alacant <<http://hdl.handle.net/10045/74851>>
- Fàbrega Grau, Àngel. 1953. *Pasionario Hispánico*, 2 vols (Madrid: Instituto P. Enrique Flórez; Barcelona: Consell Superior d'Investigacions Científiques)
- Fleith, Barbara. 1991. *Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen 'Legenda aurea'* (Bruxelles: Société des Bollandistes)
- Garcia Sempere, Marinela; Mas Miralles, Antoni; Perujo, Joan Maria. 2022. *Flos sanctorum o Vides dels sants Pares: 'Legenda aurea' en català*, vols 1-1 i 1-2 (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat)
- Garcia Sempere, Marinela. (2023). 'El manuscrit d'El Escorial (N-III-5) i els incunables de la traducció catalana de la *Legenda aurea* o *Flos sanctorum romançat*', in *Les vides de sants en la tradició romànica i en la cultura medieval i moderna: noves perspectives*, ed. by María de los Ángeles Herrero (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), pp. 13-32
- Gesiot, Jacopo. 2018. 'La *Legenda aurea* in catalano e la sua tradizione manoscritta. Un'ipotesi ricostruttiva', *Medioevo Romanzo*, 42.2: 400-32 <<https://go.uv.es/LAoq8L5>>
- Kniazzeh, Charlotte S. M.; Neugaard, Edward J (ed.). 1977. *Vides de sants rosselloneses* (Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana) <<https://www.larramendi.es/es/consulta/registro.do?id=29495>>
- Maggioni, Giovanni Paolo. 1995. *Ricerche sulla composizione e sulla trasmissione della 'Legenda aurea'* (Firenze: Sismel)

- Maggioni, Giovanni Paolo (ed.). 1998. Iacopo da Varazze *Legenda aurea*, 2 vols, (Firenze: Sismel-Edizione del Galluzzo)
- Maggioni, Giovanni Paolo (ed.). 2007. Iacopo da Varazze *Legenda aurea* (Firenze: Edizioni del Galluzzo; Milano: Biblioteca Ambrosiana)
- Maggioni, Giovanni Paolo. 2012. 'Riletture e riscritture agiografiche del XIII secolo: i leggendari abbreviati', in *Vides medievals de sants: difusió, tradició i llegenda*, ed. by Marinela Garcia Sempere and Mª Àngels Llorca Tonda (Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana), pp. 11-34
- Maggioni, Giovanni Paolo. (ed.) 2013. Jean de Mailly, *Abbreuiatio in gestis et miraculis sanctorum: supplementum hagiographicum* (Firenze: Sismel-Edizioni del Galluzzo)
- Maggioni, Giovanni Paolo. 2019. 'La *tabula capitulorum* nei primi manoscritti della *Legenda aurea*: anomalie utili per la ricostruzione filologica della tradizione', in *Diagnostica testuale: le 'Tabulae capitulorum'*, ed. by Lucía Castaldi and Valeria Mattaloni (Firenze: Edizioni del Galluzzo), pp. 107-18
- Martín, José Carlos. 2015. 'Las *Legende sanctorum et festiuitatum aliarum de Juan Gil de Zamora* (o. Min.): metodología de una edición crítica', in *Métodos y técnicas en Ciencias Eclesiásticas: fuentes, historiografía e investigación*, ed. by Miguel Anxol Pena González and Inmaculada Delgado Jara (Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca), pp. 139-64 <<https://go.uv.es/SSHSVY2>>
- Puche López, María del Carmen. 2018. 'La leyenda de Judas Iscariote en la tradición catalana de la *Legenda aurea* y su modelo latino: algunas reflexiones', *Cultura Neolatina*, 78.3-4: 211-38 <<http://hdl.handle.net/10045/89351>>
- Puche López, María del Carmen. 2019. 'La leyenda de Pilatos en la *Legenda aurea* de Iacobus de Voragine: estructura narrativa y *exemplum a contrario*', *Hagiographica*, 26: 221-59 <<http://hdl.handle.net/10045/98607>>
- Puche López, María del Carmen. 2020. 'Margarita de Antioquía en la *Legenda aurea* de Jacobo de la Voragine: texto latino y tradición catalana', *eHumanista/IVITRA*, 17.1: 213-31 <<http://hdl.handle.net/10045/107737>>
- Puche López, María del Carmen. 2021. '*Legenda aurea* latina, elementos apócrifos y tradición catalana', *Magnificat. Cultura i Literatura Medievals*, 8: 201-27 <<https://doi.org/10.7203/MCLM.8.16751>>
- Rebull, Nolasca (ed.). 1976. Jaume de Voragine *Llegenda àuria* (Olot: Aubert Impr.)
- Riesco Chueca, Pilar (ed.). 1995. *Pasionario hispánico* (Sevilla: Universidad de Sevilla)
- Villamil Fernández, Francisco (ed.). 1991. *Rodrigo de Cerrato Vitas sanctorum: estudio y edición*, unpublished doctoral thesis, Universidad de Santiago de Compostela
- Zinelli, Fabio. 2009. 'La *Légende dorée* catalano-occitane: étude et éditions d'un nouveau fragment de la version occitane A', in *L'Occitan, une langue du travail et de la vie quotidienne du XIe au XXIe siècle. Les traductions et les termes techniques en langue d'oc: actes du colloque de Llemotges*, ed. by Jean-Loup Lemaître and Françoise Vielliard (Ussel: Musée du Pays d'Ussel-Centre Trobar), pp. 263-350